

تبیین مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیران و تحلیل جایگاه آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

* میثم غلام‌پور

** محسن آیتی

*** احمد واشقانی فراهانی

چکیده

پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیران در اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور و تعیین میزان توجه به این مؤلفه‌ها در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، انجام شده است. در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی - قیاسی استفاده شده است. بدین منظور واحد تحلیل، تمامی جملات اسناد بالا دستی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. ابزار تحلیل محتوا، چک لیست تحلیل محتوای نگارنده بوده است. براساس یافته‌ها، مرحله اول مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دانش‌آموزان در دو طبقه مفاهیم اخلاقی عام (مشمتمل بر ابعاد اخلاق عمومی و پایه، اخلاق اجتماعی، فردی، اقتصادی و اخلاق سیاسی) و مفاهیم اخلاقی خاص (مشمتمل بر ابعاد مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی، مهارت‌های حرفه‌ای دانش‌آموزی و اخلاق هنری و زیباشناختی) سازمان یافت. همچنین در مرحله دوم میزان توجه به هر کدام از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مشخص شد.

کلید واژگان

تربیت اخلاقی، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، اسناد بالا دستی، تحلیل محتوا.

meysam.gholampoor@birjand.ac.ir

* دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه بیرجند. (نویسنده مسئول)

** دانشیار گروه علوم تربیتی، دانشگاه بیرجند.

*** دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی دانشگاه بیرجند.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۹/۱۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۷/۱۶

بیان مسئله

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله یکی از مهم‌ترین اهداف رسالت خود را آموزش اخلاق بیان داشته‌اند و می‌فرمایند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ، برآستی که من مبعوث شده‌ام تا شرافت‌های اخلاقی را تمام کنم (و به مردم بیاموزم)». مقام معظم رهبری اخلاق را هوای لطیفی می‌داند که در جامعه بشری اگر وجود داشته باشد، انسان‌ها می‌توانند تنفس آن زندگی سالمی داشته باشند. (رشیدزاده، ۱۳۹۳) اخلاق حافظ فعالیت‌های بشر از میل و گرایش به هرگونه کج‌روی است. (Morris, 2013: 279) از سوی دیگر اخلاق پایه تربیت انسان است. (نصیری ولیک نبی و نویدی، ۱۳۹۵: ۶۳) جامعه امروز بشر دچار بحران هویت معنویت و اخلاق شده است. از این‌رو امروزه نیاز بشر به تزکیه و پرورش به مراتب بیش از نیاز او به تعلیم و آموزش است. (شاملی، ۱۳۹۰: ۷۸)

به بیان حیدرزاده و همکاران (۱۳۹۷)، کانت معتقد بود که عمیق‌ترین بخش تعلیم و تربیت؛ را تربیت اخلاقی تشکیل می‌دهد و وی تربیت اخلاقی را آخرین و عالی‌ترین سطح تربیت می‌دانست. پیوند آموزش و اخلاق، پیوند استوار و ناگسستنی است. (سلاجقه و صفری، ۱۳۹۴: ۱۰۳) برنامه‌های آموزش و پرورش برای ساختن انسان‌ها بیش از هر چیز بر ملاحظات اخلاقی استوار است. (نصیری ولیک نبی و نویدی، ۱۳۹۵: ۶۲) تربیت اخلاقی از دیرباز به‌عنوان امری قابل توجه مورد عنایت دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت بوده (افکاری، ۱۳۹۳: ۳۶) و به منزله شاکله تربیت آدمی لحاظ شده است. (حیدری‌زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۳۳) انتقال ارزش‌های اخلاقی به دانش‌آموزان در تمام جوامع مورد تأکید و توجه می‌باشد. بحث درباره اهمیت تربیت اخلاقی، از یک سو به جایگاه اخلاق در نظام اجتماعی و نقشی که اخلاق فاصله می‌تواند در سعادت فردی و اجتماعی انسان داشته باشد، مربوط می‌گردد و از سوی دیگر، به ارتباط و درهم‌تنیدگی شدید اخلاق و تربیت مربوط می‌شود. شدت این ارتباط در حدی است که سال‌های مدیدی مریبان تربیتی، تربیت کردن فرد را با متخلق کردن او به اخلاق شایسته یکی دانسته‌اند. کودکان را باید «فیلسوفان اخلاق» دانست زیرا آنها معیارهای اخلاقی خودشان را که از تأثیر متقابل رشد شناختی و محیط اجتماعی آنها به وجود می‌آید، رشد می‌دهند. (Kohlberg, 1981) همچنین افزایش استدلال اخلاقی که در طی تحصیل اتفاق می‌افتد، بعد از سال‌های فراغت از تحصیل نیز به قوت خود باقی می‌ماند. (Ryan, 2010) به این ترتیب آموزش‌ها باید هدف آموزه‌های اخلاقی را دنبال کنند.

یکی از مسائل مهم که تعلیم و تربیت معاصر با آن رو به‌روست، مسئله تربیت اخلاقی است و مؤلفه‌های آن با توجه به فرهنگ جوامع می‌باشد. تعریف تربیت اخلاقی دشوار است چراکه شامل

یک مجموعه بسیار وسیعی از اهداف، راهکارهای آموزشی و جهت‌گیری‌های فلسفی می‌باشد. (Althof & Berkowitz, 2006: 427) تربیت اخلاقی شامل رهبری دانش‌آموز از یک حالت انحرافی به سطحی است که در آن فراگیر، ارزش خود را کشف کرده و تبدیل به یک عضو کامل از جامعه می‌شود. (Konstańczak, 2016) در تربیت اخلاقی روی رشد استدلال عادلانه و منطقی در مورد روابط بین شخصی توجه می‌شود. (Althof & Berkowitz, 2006) به‌طور خلاصه منظور از تربیت اخلاقی نوعی تغییر در قلمرو عقلی، عاطفی و رفتاری می‌باشد. عنصر عقلانی تربیت اخلاقی، معطوف به ایجاد درک اخلاقی برای بازشناسی امور خوب از بد است. به لحاظ عاطفی، تربیت اخلاقی نظر به پرورش پاره‌های عواطف معین در شخص دارد. (باقری، ۱۳۸۶)

تحقیقات مختلف نشان می‌دهد به‌زعم تلاش نظام آموزشی کشور و خانواده‌ها در جهت آموزش ارزش‌ها و اخلاق به دانش‌آموزان تعداد قابل توجهی از جوانان جامعه، با وجود اینکه ارزش‌های اخلاقی را قبول دارند، در بسیاری از موارد دست به انجام اعمال غیر اخلاقی می‌زنند. (طالبی، ۱۳۸۰ و اسماعیلی، ۱۳۷۹) انسان در عصر حاضر درگیر بزرگ‌ترین بحران‌ها از قبیل بحران آیین اخلاق و آداب شده است. (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴) از طرفی نواقص زیادی در برنامه‌های درسی تربیت اخلاقی نظام آموزشی کشور گزارش شده است. (عبدالحسینی و همکاران، ۱۳۹۴) این مهم نشان‌دهنده عدم تناسب و موفقیت آموزش‌های انجام شده می‌باشد. (افکاری، ۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتاب‌های درسی بخوانیم، بنویسیم، قرآن، هدیه‌های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی» به این نتیجه دست یافت که در فرآیند تربیت متریبان و نیز محوریت اساسی کتب درسی در جریان تعلیم و تربیت، به مسئله مهمی چون تربیت اخلاقی به طور جدی و عملی توجه نشده است.

ملاک‌ها و مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، متناسب با علایق و شرایط متعدد و متنوع ارزیابی می‌شوند و اخلاق، امری محلی و خاص در تمام جوامع پنداشته می‌شود. (نصر، ۱۳۸۳) ارزش‌های اخلاقی در کل زندگی افراد جوامع نفوذ دارند به طوری که می‌توان گفت، مقاصد، محتوا و روش‌شناسی تربیت بر مبنای آن بیان می‌شوند. از سویی شواهد و مدارک قوی وجود دارد که تربیت اخلاقی تأثیرات مثبت چندگانه‌ای در فرآیندهای رشد مختلفی مثلاً استدلال در سطوح پیچیده و افزایش تفاهم بین فرهنگی دارد. (Frisancho & Delgado, 2018:2)

با توجه به مطالب فوق‌الذکر، اهمیت تربیت اخلاقی و کاستی‌ها و ضعف‌های موجود در این زمینه مشخص شد. در این میان شناسایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی که اساس تربیت اخلاقی را شکل می‌دهند،

از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. از سوی دیگر محققین، مؤلفه‌های متنوع و پراکنده‌ای را برای تربیت اخلاقی بیان داشته‌اند از جمله عدالت، شجاعت، صبر و بردباری، احترام، هم‌دلی، عفت، امانت، صداقت (اسلامی، ۱۳۸۸) و احترام به خود، رعایت حقوق دیگران، حسن معاشرت، قناعت و ساده‌زیستی، حمایت از محرومان، ایثار و فداکاری، امانت‌داری، تقوا، مسئولیت‌پذیری، محبت (صفرپور فیضی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹) احترام به دیگران، نیکی به والدین، امانت‌داری و وفای به عهد و مهربانی (درامی، ۱۳۹۰) هم‌دردی با هم‌نوعان، از خودگذشتگی، مهرورزی، توجه به اهمیت حیا، دلیری، اعتدال، صداقت و بردباری. (نجفی و همکاران، ۱۳۹۴) تزکیه، تهذیب، تقوا، تعبد، اعتماد به نفس، کرامت، هم‌زیستی، نظم و انضباط، عدم بیکاری، عدم بطالت. (اهداف کلی آموزش و پرورش، ۱۳۷۷) مهربانی، صبوری، پاکیزگی، امیدواری، نشاط، آراستگی ظاهر، بخشش، دوستی، محبت، پوزش‌خواهی، پشتکار، پوشش اسلامی، (اهداف کلان دوره ابتدایی، ۱۳۷۹) حقیقت‌جویی، انصاف، تعامل مسئولانه با جامعه و مسائل آن، درک حاکمیت سنت‌های الهی و کسب مهارت‌های اقتصادی سالم. (سند برنامه ملی، ۱۳۹۱) از سویی دیگر در بین کتب راهنمای برنامه درسی این وسعت و در عین حال ناهماهنگی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی به چشم می‌خورد. این وسعت شامل اخلاق در بعد فردی و صفات شخصیتی و اخلاق در بُعد اجتماعی و همچنین مفاهیم ارزشی ناظر به فریضه (تکلیف) و فضایل (صفات) می‌باشد. همچنین وجود وسعت مفاهیم شامل سطوح مختلف از مفاهیم ساده ارزشی مانند نفاذات تا عزت و عفت را شامل می‌شود (حسنی، ۱۳۹۵: ۳).

هر کدام از نظام‌های آموزشی، متناسب با سیاست‌ها و اهداف کلان خود دارای اسناد بالادستی در زمینه آموزش می‌باشند که راهنما و چارچوب عمل ریزنظام‌ها را مشخص می‌کند. در جمهوری اسلامی ایران نیز این مهم مورد توجه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت بوده است و نظام آموزش و پرورش ایران دارای اسناد بالادستی‌ای می‌باشد که راهنمای عمل در این نظام است. با توجه به مبانی نظری بیان شده در زمینه تربیت اخلاقی، هر کدام از این اسناد، مؤلفه‌ها و محورهایی را برای تربیت اخلاقی فراگیران در نظر گرفته‌اند که باید در تربیت فراگیران مورد توجه قرار گیرد. اما در این زمینه، جمع‌بندی‌ای از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی مد نظر این اسناد، ارائه نشده است؛ لذا ضرورت تحلیل اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور جهت شناسایی و جمع‌بندی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در این اسناد از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار بوده و می‌تواند مشخص‌کننده سیر تربیتی در نظام آموزشی کشور باشد.

در میان اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور، سند تحول بنیادین آموزش و پرورش اصلی‌ترین راهنمای اجرایی نظام آموزش و پرورش در حال حاضر می‌باشد. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش

به‌عنوان یکی از محوری‌ترین اسناد در حوزه آموزش و پرورش در سال ۱۳۹۰ به تصویب رسید و ابلاغ شد. در این سند تربیت دینی و اخلاقی به‌عنوان محور تمامی برنامه‌های تربیتی در مدارس مطرح شده و به حق، بر سایر ساحت‌های تربیتی برتری یافته است. (سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، ۱۳۹۰: ۹) در این زمینه نیز پژوهشی مشخص نکرده است کدام مؤلفه‌ها و ارزش‌ها به‌عنوان عناصر تربیت اخلاقی مد نظر این سند می‌باشد و از سویی دیگر به هر کدام از مؤلفه‌های تربیت اخلاقی مد نظر اسناد بالادستی نظام آموزشی کشور، چقدر در این سند توجه شده است.

تجارب تربیتی در نظام‌های تربیت رسمی و عمومی تحت عنوان برنامه‌درسی، سازمان‌دهی و در سطح کلاس و مدرسه به دانش‌آموزان عرضه می‌شود. انعکاس شاخص‌های تربیت اخلاقی در برنامه‌ریزی درسی، یکی از اساسی‌ترین پایه‌های آموزش و پرورش هر کشور را تشکیل می‌دهد. شناخت مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در نظام تربیتی دارای اهمیت می‌باشد. (خدایار، ۱۳۹۲) شناسایی این شاخص‌ها و مؤلفه‌ها و مطابقت آن با سند تحول بنیادین، از یک سو راهنمای عمل برنامه‌ریزان درسی قرار گرفته و از سوی دیگر برای مجریان برنامه‌ها به‌عنوان راهنمای عمل مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این پژوهش در مرحله اول به بررسی و تدوین مؤلفه‌های تربیت اخلاقی با توجه به اسناد بالادستی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران پرداخته می‌شود و سپس در مرحله دوم به تحلیل محتوای کمی سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از نظر میزان توجه به هر یک از این مؤلفه‌ها توجه خواهد شد. بنابراین هدف پژوهش حاضر، تعیین میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش می‌باشد و به‌دنبال پاسخ به این پرسش‌ها است که:

۱. مؤلفه‌های تربیت اخلاقی با توجه به اسناد بالادستی نظام آموزشی چه می‌باشد؟ و ۲. میزان توجه

به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از چه وضعیتی برخوردار است؟

روش پژوهش

روش پژوهش، تحلیل محتوای کیفی - قیاسی است. تحلیل محتوای کیفی - قیاسی نوعی تحقیق کیفی است که در آن چهار چوب تحلیل و مقولات تحقیق، از پیش براساس الگوها یا پژوهش‌های پیشین، شناسایی می‌شود. (ابوالمعامی، ۱۳۹۱) در مرحله نخست با بررسی اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش (برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۲۸؛ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مصوب سال ۱۳۹۰؛ اهداف دوره ابتدایی مصوب ۱۳۷۹/۲/۲۹؛ اهداف دوره متوسطه مصوب ۱۳۷۹/۲/۲۹ و چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی)

مؤلفه‌های تربیت اخلاقی شناسایی و استخراج شد و تمرکز بر پردازش داده‌های گردآوری‌شده، سپس رمزگذاری و مقوله‌بندی آن‌ها بود. در مرحله دوم میزان توجه به این مؤلفه‌ها در سند تحول بنیادین مورد بررسی قرار گرفت.

براساس چارچوب مفهومی تدوین شده، مرحله اول پژوهش سیاهه واری محتوا تدوین شد. بدین معنی که جدولی تنظیم شد که در ستون اول ابعاد تربیت اخلاقی، در ستون دوم به تفکیک در ردیف‌های جداگانه تک‌تک مؤلفه‌های هر بعد و در ستون سوم مصادیق برای هر کدام از مؤلفه‌ها قرار داده شد. روایی ابزار با توجه به نظر صاحب نظران این حوزه بدست آمد. همچنین جهت محاسبه ضریب پایایی این ابزار، از روش اسکات^۱ (Scott, 2012) استفاده شده است. بدین صورت که سیاهه واری محتوا در اختیار پنج نفر از صاحب نظران قرار گرفت و ضریب توافق آن‌ها براساس فرمول ذیل محاسبه شد.

$$C.R = \frac{34+32+31+33+31}{5 \times 36} \times 100 = 89/44$$

$$C.R = \frac{\text{تعداد مقوله مورد هائی توافق}}{\text{تعداد کل مقوله ها}} \times 100$$

براساس فرمول اسکات، ضریب توافق بین صاحب نظران پیرامون فرم تحلیل ۸۹/۴۴ می‌باشد که ضریب توافق بالا و قابل ملاحظه‌ای است. در ادامه ابتدا سند تحول بنیادین به‌طور کامل و جمله به جمله مورد مطالعه قرار گرفت، پس از آن مضامین عبارات متناسب و هم‌سو با نظام مقوله‌بندی مشخص و در فهرست واری ثبت گردید. سپس فراوانی هر مؤلفه شمارش شده و دقیقاً تعیین شد که هر بخش سند به چه میزانی به این موضوع توجه کرده است و در انتها درصد فراوانی هر کدام از مؤلفه‌ها نسبت به فراوانی کل مؤلفه‌های تربیت اخلاقی محاسبه شد.

مفهوم‌شناسی پژوهش

در این قسمت به مفهوم‌شناسی مفاهیم اخلاقی به کار گرفته شده در پژوهش پرداخته می‌شود:

اخلاق اجتماعی: کدهای فرهنگی عمومیت یافته برای تشخیص درست و غلط بودن رفتار اجتماعی است (Turner, 2010: 125) بنابراین این نوع اخلاق امکان زیستن در جامعه‌ای نیک و دموکراتیک را فراهم می‌کند. (زلفعلی فام و همکاران، ۱۳۹۷)

اخلاق فردی: ارزش‌های اخلاقی مربوط به حیات فردی انسانها است که آدمی را فارغ از رابطه با غیر در نظر می‌گیرد؛ مانند فضیلت‌های صبر، حکمت، توکل، اخلاص و عزت‌نفس و رذیلت‌های پُرخوری، شتاب‌زدگی و سبک‌مغزی. (مکارم شیرازی، ۱۳۷۷)

1. Scott.

اخلاق سیاسی: این حوزه به بررسی اخلاق در ابعاد سیاسی مورد نظر اسناد بالا دستی آموزش و پرورش می‌پردازد.

اخلاق اقتصادی: اخلاق اقتصادی به آن دسته از ارزش‌های اخلاقی و معنوی گفته می‌شود که آثار اقتصادی دارد خود آن‌ها ارزش‌های اقتصادی باشند؛ خواه نباشند. (معصومی‌نیا، ۱۳۸۶).

یافته‌ها

در این قسمت با توجه به سوالات پژوهش به بررسی یافته‌ها پرداخته می‌شود.

سؤال اول: مؤلفه‌های تربیت اخلاقی با توجه به اسناد بالادستی نظام آموزشی چه می‌باشد؟
در این سؤال با توجه به روش‌شناسی پژوهش به تحلیل اسناد بالادستی نظام تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران پرداخته شده است. در ادامه متن اسناد بالادستی و ابعاد اخلاقی استخراج شده از آن بیان شده است.

جدول ۱: مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در اسناد بالادستی

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش	
ابعاد اخلاقی	متن سند
شناخت و مهارت‌های فراشناختی در مسائل اخلاقی	بصیرت و تعالی در زمینه‌های گوناگون عبادی - اخلاقی، اعتقادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی.
ایمان، تقوا، تولی و تبری، عمل صالح، خود باوری، روحیه مجاهدت، ظلم ستیزی، علم، حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، صداقت، ایثار و فداکاری	کسب فضایل اخلاقی از جمله ایمان، تقوا، تولی و تبری، عمل صالح، خود باوری، روحیه مجاهدت، ظلم ستیزی، علم، حکمت، عفت، شجاعت، عدالت، صداقت، ایثار و فداکاری
اخلاف فردی، اخلاق اجتماعی	سلامت جسمانی، نشاط و تقویت اراده، تکوین و تعالی جنبه‌های انسانی، هویت دانش‌آموزان برای تقویت روابط حق محور، عدالت گستر و مهرورزانه با همه انسان‌ها در سراسر جهان
اخلاق سیاسی	سیانت از وحدت ملی و انسجام اجتماعی با محوریت هویت مشترک اسلامی - ایرانی
اخلاق سیاسی	وطن دوستی و افتخار به ارزش‌های اصیل و ماندگار اسلامی - ایرانی، اهتمام به برپایی جامعه مهدوی
اخلاق عمومی و پایه، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	مسئولیت پذیری همه جانبه، مشارکت اجتماعی و داشتن روحیه جمعی و مهارت مورد نیاز جامعه

<p>مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی</p>	<p>عدالت محور و مشارکت‌جو.</p>
<p>اخلاق اعتقادی، اخلاق فردی</p>	<p>آراسته به فضایل اخلاق اسلامی، عامل به عمل صالح، تعالی‌جو و تحول آفرین، انقلابی، آینده‌نگر، متعهد، امین، بصیر، حق‌شناس</p>
<p>اخلاق عمومی و پایه، اخلاق فردی، اخلاق اقتصادی، اخلاق اجتماعی</p>	<p>روابط و مناسبات با اخلاق، تکلیف‌گرایی، مسئولیت‌پذیری، کرامت نفس، امانت‌داری، خود باوری، پرهیز از اسراف و وابستگی به دنیا، همدلی، احترام، اعتماد، وقت‌شناسی، نظم، جدیت، ایثار گری، قانون‌گرایی، نقادی و نوآوری، استکبار ستیزی، دفاع از محرومان و مستضعفان و ارزش‌های انقلاب اسلامی</p>
<p>اخلاق فردی</p>	<p>کمال‌جو و خواستار تعالی مستمر</p>
<p>اخلاق اعتقادی، اخلاق عمومی و پایه، اخلاق سیاسی، اخلاق اجتماعی، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی</p>	<p>تربیت انسانی موحد، مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیت‌ها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت، حقیقت‌جو و عاقل، عدالت خواه و صلح‌جو، ظلم ستیزی، جهادگر، شجاع و ایثارگر و وطن‌دوست، مهرورز، جمع‌گرا و جهانی‌اندیش، ولایت‌مدار و منتظر و تلاش‌گر در جهت تحقق حکومت عدل جهانی، با اراده و امیدوار، خود باور و دارای عزت نفس، امانت دار، دانا و توانا، پاکدامن و با حیا، انتخاب‌گر و آزاد منش، متخلق به اخلاق اسلامی، خلاق و کارآفرین و مقتصد و ماهر، سالم و با نشاط، قانون‌مدار و نظم‌پذیر و آماده ورود به زندگی شایسته فردی، خانوادگی و اجتماعی براساس نظام معیار اسلامی</p>
<p>اخلاق فردی، اخلاق سیاسی، اخلاق اجتماعی، اخلاق اعتقادی</p>	<p>تأکید بر تعمیق معرفت و بصیرت دینی و سیاسی، التزام به ارزش‌های اخلاقی، وفاداری به نظام جمهوری اسلامی ایران، اعتقاد و التزام عملی به اصل ولایت مطلقه فقیه و مردم سالاری دینی، تحکیم وحدت ملی، تقویت روحیه علمی، رعایت حقوق و مسئولیت‌های اجتماعی، ارتقای اداب و آیین زندگی متعالی، بهداشتی و زیست محیطی.</p> <p>دین اسلام را حق دانسته و آن را به‌عنوان نظام معیار می‌شناسد و به آن باور دارد و آگاهانه، آزادانه، شجاعانه و فداکارانه برای تکوین و تعالی اخلاقی خود و دست یابی به مرتبه‌ای از حیات طیبه و استقرار حکومت عدل جهانی مهدوی از آن تبعیت می‌نمایند و به رعایت احکام و مناسک دین و موازین اخلاقی مقید هستند.</p>
<p>اخلاق سیاسی، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی، اخلاق</p>	<p>رعایت وحدت و تفاهم ملی، در دفاع از عزت و اقتدار ملی می‌کوشند و با روحیه مسئولیت‌پذیری و تعالی خواهی و برخوردار از</p>

فردی، اخلاق اعتقادی	مهارت‌های ارتباطی، در حیات خانوادگی و اجتماعی (در سطوح محلی تا جهانی) با رعایت اصول برگرفته از نظام معیار اسلامی مشارکت موثر دارند
اخلاق اقتصادی، اخلاق هنری و زیباشناسانه، اخلاق اجتماعی	درک مفاهیم اقتصادی در چارچوب معیار اسلامی از طریق کار و تلاش و روحیه انقلابی و جهادی، کارآفرینی، قناعت و انضباط مالی، مصرف بهینه و دوری از اسراف و تبذیر و رعایت وجدان، عدالت و انصاف در روابط با دیگران در فعالیتهای اقتصادی در مقیاس خانوادگی، ملی و جهانی مشارکت می‌نمایند.
اخلاق اقتصادی	کسب معاش حلال
اخلاق اجتماعی، اخلاق فردی	درک مفاهیم بهداشت فردی و اجتماعی و مسائل زیست بوم طبیعی و شهری به منزله امانات الهی، شایستگی حفظ و ارتقاء سلامت فردی و بهداشت محیطی
اخلاق فردی	با ورزش و تفریحات سالم فردی و گروهی، به نیازهای جسمی و روانی خود و جامعه براساس اصول برگرفته از نظام معیار اسلامی، پاسخ می‌دهند
اخلاق اعتقادی، اخلاق هنری و زیبایی‌شناختی	قدرشناسی و درک زیبا شناسانه آفرینش الهی و مصنوعات هنرمندانه بشری، درک مفاهیم فرهنگی، میان فرهنگی و بهره‌گیری از قدرت تخیل، توانمند در خلق آثار فرهنگی و هنری
اخلاق هنری و زیبایی‌شناختی،	حفظ و تعالی میراث فرهنگی، تمدنی و هنری در سطح ملی و جهانی براساس نظام معیار اسلامی می‌کوشند
اخلاق عمومی و پایه، اخلاق فردی	تأکید بر اولویت کرامت و عزت نفس و شجاعت، حیا و عفت، صداقت، مسئولیت‌پذیری و نظم در تمام دوره‌های تحصیلی.
اخلاق اعتقادی	ولایت مداری، تولی و تبری، امر به معروف و نهی از منکر، روحیه جهادی و انتظار «زمینه‌ساز برای استقرار دولت عدل مهدوی (عج)»
اخلاق اعتقادی، اخلاق فردی	تعمیق تقوای الهی و مهارت خویشتن داری، انتخاب‌گری درست و تعالی بخش مستمر
اخلاق اعتقادی، اخلاق سیاسی	تقویت ایمان، بصیرت دینی و باور به ارزش‌های انقلاب اسلامی و وفاداری و حمایت آگاهانه از این ارزش‌ها و مواجهه هوشمندانه با توطئه‌ها دشمنان
اخلاق فردی	ترویج فرهنگ حیا، عفاف و حجاب مناسب در دانش‌آموزان
اخلاق فردی	لباس و پوشش مناسب، متنوع، زیبا و آراسته مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی
اخلاق فردی	اغنای فکری دانش‌آموزان برای پذیرش قلبی و درونی حیا، عفاف،

	حجاب و عمل به آن با تبیین دیدگاه اسلام
اخلاق اجتماعی	نیکوکاری و تعاون، مشارکت پذیری و مشارکت جویی
اخلاق، اخلاق هنری و زیباشناختی	روحیه اخوت و تعاون، خلاقیت و آموزش مستمر
برنامه درسی ملی	
اخلاق فردی، اعتقادی، اجتماعی، اخلاق سیاسی، مؤلفه‌های اخلاق مرتبط با مهارت‌های زندگی، اخلاق عمومی و پایه	تربیت نسلی موحد، مؤمن و معتقد به معاد و آشنا و متعهد به مسئولیت‌ها و وظایف در برابر خدا، خود، دیگران و طبیعت، حقیقت‌جو و خردمند، دانش‌پژوه و علاقمند به علم و آگاهی، عدالت‌خواه و صلح‌جو، ظلم‌ستیز، جهادگر، شجاع و ایثارگر و وطن‌دوست، مهرورز، جمع‌گرا و جهانی‌اندیش، ولایت‌مدار و منتظر و تلاش‌گر در جهت تحقق حکومت عدل جهانی، با اراده و امیدوار، خود‌باور و دارای عزت نفس، امانتدار، دانا و توانا، پاکدامن و با حیا، انتخاب‌گر و آزاد منش، متخلقی به اخلاق اسلامی، خلاق و کارآفرین، مقتصد و ماهر، سالم و با نشاط، قانون‌مدار و نظم‌پذیر، وفادار به ارزش‌های اسلامی، ملی و انقلابی و آماده ورود به زندگی شایسته فردی، خانوادگی و اجتماعی براساس نظام معیار اسلامی را فراهم می‌سازد
اخلاق اعتقادی	تدبر در صفات، افعال و آیات خداوند متعال به‌عنوان خالق هستی
اخلاق هنری و زیباشناختی	روحیه خلاقیت و کارآفرینی
اخلاق فردی	توانایی انتخاب، تصمیم‌گیری و خویشتن‌داری
اخلاق اعتقادی	تدبر در نظام خلقت و شگفتی‌های آن
اخلاق اعتقادی	عمل به آموزه‌های دینی و انجام آگاهانه و مؤمنانه واجبات و ترک محرمات
اخلاق فردی، اخلاق عمومی و پایه، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای دانش‌آموزی	متعهد به ارزش‌های اخلاقی از جمله: صدق، صبر، احسان و رأفت، حسن خلق، حیا، شجاعت، خویشتن‌داری، قدرشناسی، رضا، عدالت، قناعت، نوع‌دوستی و تکریم والدین و معلم در شئون و مناسبات فردی و اجتماعی
اخلاق اقتصادی و اخلاق عمومی و پایه	ارزش قائل شدن برای کار و معاش حلال و داشتن روحیه تلاش مستمر
اخلاق اجتماعی	تقدم بخشیدن منافع ملی بر گروهی و منافع جمعی بر فردی
مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	ارزش قائل شدن برای مخلوقات هستی و محیط زیست
مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	التزام به اصول و ارزش‌های اخلاقی در استفاده از علوم و فناوری‌های نوین
اخلاق سیاسی	احساس مسئولیت نسبت به نظام اسلامی و مشارکت در پیشرفت

	نظام و اقتدار و سربلندی آن در جهان؛ کنترل هیجانات و احساسات هنگام قرار گرفتن در موقعیت چالش برانگیز
اخلاق عمومی و پایه، اخلاق فردی و اجتماعی	روحیه حقیقت جویی، عدالت‌خواهی، حق طلبی، تکلیف‌مداری، دعوت‌گری، مذاکره، انصاف، و نوع دوستی و پذیرفتن مسئولیت الهی خود در قبال نوع بشر، خصوصاً محرومان و مستضعفان را پرورش دهند.
اهداف دوره ابتدایی	
اخلاق عمومی و پایه،	راستگو و امین، مؤدب و مهربان، عهد خود پای بند است
اخلاق فردی، اخلاق اجتماعی، اخلاق عمومی و پایه	حیا و عفت، احترام به بزرگترها، اطاعت از والدین، شجاع و صبور، دارای ظاهری آراسته
اخلاق فردی	تمیز است و پاکیزگی را دوست دارد
مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای دانش آموزی	تکالیف شخصی روزانه خود را شخصاً انجام می‌دهد.
اخلاق عمومی و پایه، اخلاق فردی، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	دارای پشتکار و تلاش، پوشش اسلامی، پر کردن اوقات فراغت با بازی‌های مناسب، امیدوار و با نشاط، نترسیدن از مشکلات و خطا و اشتباه دیگران را در مورد خود می‌بخشد
اخلاق اجتماعی	برای رفتارهای خود با دیگران دلیل دارد؛ در ارتباط با دیگران از کلمات محبت آمیز و دوستانه استفاده می‌کند، برای انجام کارهای خود دوستانش را به زحمت نمی‌اندازد.
مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای دانش آموزی و اخلاق اجتماعی	به همکلاسان و همسالان خود در انجام وظایف یادگیری کمک می‌کند؛ در برابر رفتارهای ناپسند خود پوزش خواسته و رفتار خود را اصلاح می‌کند و نظم و انضباط را در خانه، مدرسه و اجتماع رعایت می‌کند.
اهداف دوره متوسطه	
اخلاق اعتقادی، اخلاق فردی، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	دوری جستن از گناه و لغزش، تشخیص ارزش‌ها و پاسداری از آن‌ها، استفاده مناسب از توانایی‌ها، رعایت حیا و عفت، اطاعت از والدین، برنامه ریزی برای امور
اخلاق اعتقادی، اخلاق فردی	انجام کار خیر، دوری از افکار ناپسند، دور اندیشی، استفاده از لباس‌های اسلامی - ایرانی مناسب، آراستگی ظاهری متناسب با موازین دین و اجتماع
اخلاق فردی، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	عدم عیب‌جویی از دیگران، انتقادپذیری و نقد توأم با حسن نیت را با اهمیت و زمینه پیشرفت می‌داند، کمک به دیگران را بر کمک خواستن از آنها ترجیح می‌دهد،

اخلاق سیاسی، مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	برای پیشرفت کشور و راحتی هموطنانش تلاش می‌کند و آسایش و امنیت مردم را نتیجه وحدت و یکپارچگی می‌داند، رفتار و اعمال خود را بر پایه عقل و فکر ارزشیابی و انتخاب می‌کند، رفتاری متعادل دارد و به احساسات خود مسلط است و قوانین و مقررات را رعایت می‌کند و در ترویج آن می‌کوشد.
چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی	
اخلاق عمومی و پایه، اخلاق اجتماعی	برخوردار از افراد فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایت‌مند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی
اخلاق سیاسی	معتقد به انقلاب و نظام اسلامی، شکوفایی ایران و مفتخر به ایرانی بودن.

در این بخش برای ارائه نتایج ترکیب، ابتدا با تحلیل کیفی کدهای باز در کنار هم قرار گرفته و با کدگذاری مجدد، موارد همپوشی و قرابت معنایی باهم ترکیب شده و مؤلفه‌ها (کدهای محوری) استخراج می‌شود. در ادامه برای دسته‌بندی کردن کلیه مؤلفه‌های تربیت اخلاقی براساس یک مفهوم مشترک از طریق کدگذاری محوری اقدام شده است که منجر به دو حیطه مهم مفاهیم اخلاقی عام (در پنج بُعد و ۲۴ مؤلفه)، مفاهیم اخلاقی خاص (در سه بُعد و ۱۳ مؤلفه) شده‌اند.

جدول ۲: کدگذاری انتخابی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی

مصادیق و مضامین مرتبط	مؤلفه‌ها	ابعاد	طبقه‌های اصلی
راستگویی، صداقت	۱. صداقت	۱. اخلاق عمومی و پایه	۱. مفاهیم اخلاقی عام (فضیلت‌گرایانه دینی، اعتقادی و عبادی): مفاهیم ارزشی که وابسته به یک درس خاص نیستند و در تمام موضوعات درسی (فراموضوعی) دنبال می‌شوند.
تلاش و کوشش، تحمل سختی‌ها و مشکلات، استقامت در راه رسیدن به هدف، حوصله و عجزول نبودن،	۲. صبر و بردباری		
توانایی رویارویی با واقعیت‌های زندگی، کنترل خشم، دفاع از حق خود و هموعان، توانایی بیان واقعیت، دفاع از حق و حقیقت	۳. شجاعت		
کمک به هموعان، همدلی	۴. ایثار و فداکاری		
انصاف، حق‌شناسی، عادل و حقیقت‌جویی	۵. عدالت خواهی		
تعهد به انجام امور محوله، تکلیف‌گرایی، آشنایی با وظایف در برابر خود، خدای دیگران و طبیعت.	۶. مسئولیت‌پذیری		
امین بودن، رازداری،	۷. امانتداری		
وفای به عهد و پیمان.	۸. وفاداری		

طبقه‌های اصلی	ابعاد	مؤلفه‌ها	مصادیق و مضامین مرتبط
۲. اخلاق اجتماعی	۲. اخلاق اجتماعی	۱. احترام به خود و دیگران	مهربانی، احترام به والدین و بزرگترها، عشق ورزیدن به دیگران و دوست داشتن آنها، پرهیز از نسبت دادن القاب ناروا و زشت به افراد، عیب‌جویی نکردن از دیگران، احترام به عقاید، توجه به حقوق دیگران
		۲. حسن معاشرت	رفتار دوستانه، محبت دوستانه، گذشت در مقابل خطا، گشاده رویی و بشاشیت، خوش‌رفتاری
		۳. رعایت حقوق دیگران	پوزش‌خواهی، قدردانی و امتنان، قانون‌مداری و احترام به قوانین، پرهیز از خودخواهی
		۴. مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با جهان وطنی	جمع‌گرایی، تقدم داشتن منافع ملی بر جمعی و منافع جمعی بر فردی، جهانی‌اندیشی
۳. اخلاق فردی	۳. اخلاق فردی	۱. عفت	حجاب و پاکدامنی و عفاف، حیا در گفتار و رفتار، پوشش مبتنی بر فرهنگ اسلامی - ایرانی
		۲. خودسازی	امیدواری، با نشاط بودن، اعتماد به نفس، تزکیه و تهذیب نفس، کرامت و عزت نفس، نقدپذیری، تواضع، ورزش و مراقبت از بدن و اهمیت دادن به سلامتی، تفریحات سالم و توجه به خویشتن‌داری
		۳. نظافت و بهداشت فردی	آداب خوردن و آشامیدن، آراستگی ظاهر، رعایت بهداشت فردی
		۴. اخلاق اعتقادی	ایمان و اعتقاد به خدا، اعتقاد به اصول دین، اعتقاد و عمل به فروع دین، بینش اسلامی
۴. اخلاق اقتصادی	۴. اخلاق اقتصادی	۱. بصیرت اقتصادی	تربیت اقتصادی، کسب در آمد حلال، درک مفاهیم اقتصادی در چارچوب معیارهای اسلامی از طریق کار و تلاش، عدالت و انصاف در فعالیتهای اقتصادی و ارزش قائل شدن برای معاش حلال

طبقه‌های اصلی	ابعاد	مؤلفه‌ها	مصادیق و مضامین مرتبط
		۲. قناعت و انضباط مالی	قانع بودن، مصرف بهینه، دوری از اسراف و تبذیر، شفافیت عملکرد مالی، تنوع بخشی به منابع مالی
		۳. پرهیز از اشرافی‌گری و دنیا طلبی	عدم دنیا طلبی و اشرافیت
		۴. انفاق	کمک مالی و یا غیر مادی به دیگران و یا همدلی در حد توان
		۱. مشارکت در امور سیاسی کشور	ترویج همبستگی و وحدت ملی، پیگیری منافع ملی، مشارکت در رخدادهای سیاسی کشور از قبیل انتخابات و راهپیمایی‌ها و...، مشارکت در پیشرفت و سربلندی نظام و وفاداری به نظام
۵. اخلاق سیاسی		۲. احترام به ارزش‌ها و نمادهای ملی و مذهبی	ولایت‌مداری، انتظار مهدویت، احساس مسئولیت نسبت به نظام اسلامی
		۳. روحیه جهاد و مبارزه	ظلم ستیزی، دفاع از میهن در برابر دشمنان، حمایت از ستمدیدگان و محرومان، صلح جویی، امر به معروف و نهی از منکر
		۴. عدم خودباختگی	عدم یأس و ناامیدی، خودباوری، وطن دوستی و آزادی خواهی، خودکفایی
		۱. وقت‌شناسی	استفاده مناسب از اوقات فراغت و برنامه‌ریزی
۲. مفاهیم و توانایی‌های اخلاقی خاص: مفاهیم ارزشی که وابسته به یک درس خاص هستند (درون موضوعی) و در تمام موضوعات درسی دنبال نمی‌شوند، بلکه	۱. مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی	۲. برقراری ارتباط	ارتباط با همسالان و اعضای مدرسه و افراد خانواده و اجتماع، آشنایی با فن آوری و وسائل ارتباط جمعی و رعایت اخلاق در استفاده از علوم و فنون نوین، برقراری ارتباط با مراکز علمی و فرهنگی و هنری و ورزشی و مذهبی
		۳. رعایت بهداشت اجتماعی	حفظ محیط زیست، درک مفاهیم بهداشت اجتماعی، ارتقا بهداشت محیطی
		۴. حل مسئله و استدلال جمعی	استفاده از عقل در امور، بروز رفتار عقلانی و منطقی در مواجهه با مشکلات، ترویج

مصادیق و مضامین مرتبط	مؤلفه‌ها	ابعاد	طبقه‌های اصلی
روحیه تفکر و تعقل و انتخاب آگاهانه، مهارت برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در موقعیت‌های مختلف			در موضوعات درسی خاصی دنبال می‌شوند...
نظم داشتن در امور و قانونمندی	۵. نظم‌پذیری		
تسلط بر خود و کنترل احساسات، اعتقاد به کرامت و ارزشمندی خود و دیگران، آینده‌نگری و بصیرت، خودشناسی و احساس هویت (فردی، جمعی، حرفه‌ای، جنسیتی)	۶. شناخت خود و مهارت‌های فراشناختی		
ارتباط با همکلاسی‌ها و دوستان در مدرسه، حفظ اسرار همکلاسی‌ها، رفاقت دلسوزانه، کمک به همکلاسی‌ها در انجام وظایف یادگیری، پوزش خواستن به خاطر رفتار ناپسند	۱. مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با همسالان	۲. مؤلفه‌های اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای دانش آموزی	
رعایت احترام نسبت به اعضای مدرسه و معلمان در شئون و مناسبات فردی و اجتماعی	۲. مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با معلمان و کادر اداری مدرسه		
احترام به قوانین و مقررات مدرسه، پاکیزه نگهداشتن محیط مدرسه و کلاس و نگهداری از ابزار و وسایل آن، تکالیف شخصی روزانه خود را شخصاً انجام دهد	۳. مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با محیط مدرسه		
آفرینش‌های هنری و خلق آثار بدیع، پرسشگری و نقادی، کار آفرینی و تعالی طلبی، تحول آفرینی، نظریه پردازی و مستند سازی تجربیات علمی، پژوهشگری و کار آفرینی	۱. خلاقیت و ابتکار	۳. اخلاق هنری و زیبایی‌شناختی	
پی بردن به وجود و قدرت خداوند از طریق آیات و نشانه‌های طبیعی، درک زیباشناسانه آفرینش الهی و مصنوعات هنرمندانه بشری	۲. تفکر در آفرینش		
حفظ و تعالی میراث فرهنگی، توجه به آثار و تمدن و افکار برجسته تاریخی و تلاش‌های قابل تقدیر پیشینیان	۳. توجه به میراث فرهنگی		

سؤال دوم: میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش از چه وضعیتی برخوردار است؟

در ادامه فرآیند؛ سند تحول بنیادین آموزش و پرورش مطالعه و مضامین مرتبط با نظام مقوله‌بندی مشخص شده بررسی و در فهرست واریسی ثبت شد. سپس فراوانی هر مؤلفه شمارش شده و دقیقاً تعیین شد که در سند تحول بنیادین به چه میزانی به این موضوع توجه کرده است. (جدول ۳) البته این مورد نیز شایان ذکر می‌باشد که در این مقاله فقط به بررسی درصد فراوانی توجه شده به هر کدام از ابعاد، مؤلفه‌ها و زیر مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین پرداخته شده و درصدهای گزارش شده نمی‌تواند ملاک نهایی برای قضاوت در مورد ارجعیت داشتن هر کدام از ابعاد و مؤلفه‌ها بر دیگری باشد.

جدول شماره سه: میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در محتوای سند تحول بنیادین آموزش و

پرورش (بر حسب درصد)

حیطه‌ها	بعدها	مؤلفه ۱	مؤلفه ۲	مؤلفه ۳	مؤلفه ۴	مؤلفه ۵	مؤلفه ۶	مؤلفه ۷	مؤلفه ۸	مجموع درصدها
مفاهیم اخلاقی عام	بعد ۱	۰/۸	۱/۸۵	۱/۸۵	۱/۰۵	۵/۰۲	۳/۹۷	۱/۰۵	۰/۸	۱۶/۳۹
	بعد ۲	۱/۶	۰/۲۶	۱/۰۵	۵/۸۲	۸/۷۳
	بعد ۳	۶/۹	۴/۵۰	۱/۰۵	۷/۱۴	۱۹/۵۹
	بعد ۴	۵/۵	۲/۶۵	۰/۵۲	۰/۲۶	۸/۹۳
	بعد ۵	۳/۵۹	۵/۵	۲/۶۵	۱/۸۵	۱۳/۵۹
مفاهیم و توانایی‌های اخلاقی خاص	بعد ۱	۰/۲۶	۳/۷۰	۱/۵۹	۳/۷۰	۱/۳۲	۸/۲۰	۱۸/۷۷
	بعد ۲	۰/۲۶	۰/۵۲	۱/۰۵	۱/۸۳
	بعد ۳	۹/۵۲	۰/۸	۱/۸۵	۱۲/۱۷
الف) مفاهیم اخلاقی عام:		۶۷/۲۳								
ب) مفاهیم و توانایی‌های اخلاقی خاص:		۳۲/۷۷								
۱۰۰ درصد										

طبق آنچه که در جدول ۲ آمده است، می‌بینیم که در زمینه میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دانش آموزان در سند تحول بنیادین نکات قابل توجهی دریافت می‌شود. مفاهیم عام اخلاقی ۶۷/۲۳ درصد از کل توجه را به خود اختصاص داده‌اند در حالی که مهارت‌ها و توانایی‌های خاص اخلاقی که عمدتاً در زمینه خصوصیات اخلاقی شخصی و مهارت‌های ارتباطی و خلاقیت هستند، ۳۲/۷۷ درصد توجه را به خود اختصاص داده‌اند. حداقل سهم توجه در حیطه عام اخلاقی مربوط به مؤلفه انفاق بوده و در حیطه مفاهیم خاص اخلاقی مربوط به وقت‌شناسی و مهارت‌های برقراری

ارتباط با همسالان (۲۶/۰ درصد) می‌باشد. مطابق جدول فوق ابعاد اخلاقی به ترتیب درصد توجه به صورت؛ اخلاق فردی (با ۱۹/۵۹ درصد حداکثر میزان توجه)، اخلاق مرتبط با مهارت‌های زندگی، اخلاق عمومی پایه، اخلاق سیاسی، اخلاق هنری و زیباشناختی، اخلاق اقتصادی، اخلاق اجتماعی، اخلاق مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای دانش آموزی (با ۱/۸۳ درصد حداقل توجه) می‌باشند. از نکات قابل توجه در جدول فوق پیشی گرفتن میزان توجه به اخلاق هنری و زیبایی‌شناختی نسبت به اخلاق اجتماعی و اخلاق اقتصادی در سند تحول آموزش و پرورش می‌باشد. همچنین توجه ویژه‌ای به مؤلفه خلاقیت و ابتکار نسبت به سایر مؤلفه‌ها شده است.

نتیجه

تربیت اخلاقی فراگیران از دیرباز مورد توجه نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف بوده است به طوری که می‌توان آن را به‌عنوان روح حاکم بر نظام‌های تربیتی دانست. توجه به شاخص‌ها و مؤلفه‌های تربیت اخلاقی از مهم‌ترین پایه‌های آموزش و پرورش هر کشوری محسوب می‌شود. در این میان توجه به آرمان‌ها و اهداف کلان نظام‌های آموزش و پرورش کشورها که در اسناد کلان سیاسی و آموزشی آنها مشهود است از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا این اسناد غایات تربیتی جامعه را نشان می‌دهند. در این پژوهش با رویکرد تحلیل محتوای کیفی - قیاسی سعی شد در ابتدا مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیران در اسناد بالادستی آموزش و پرورش کشور شناسایی شود و سپس به بررسی میزان توجه به این مؤلفه‌ها در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش پرداخته شود.

مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در دو حیطه کلی مفاهیم عام اخلاقی و مفاهیم تربیت اخلاقی خاص سازمان یافت. منظور از مفاهیم عام اخلاقی در این پژوهش مفاهیم اخلاقی است که وابسته به یک درس خاص نبوده و در تمام موضوعات درسی دنبال می‌شوند. مفاهیم اخلاقی عام شامل ابعاد اخلاق عمومی و پایه (مشمول بر مؤلفه‌های؛ صداقت، صبر و بردباری، شجاعت، ایثار و فداکاری، عدالت‌خواهی، مسئولیت‌پذیری، امانت‌داری و وفاداری)، اخلاق اجتماعی (مشمول بر مؤلفه‌های احترام به خود و دیگران، حسن معاشرت، رعایت حقوق دیگران و مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با جهان وطنی)، اخلاق فردی (مشمول بر مؤلفه‌های عفت، خودسازی، نظارت و بهداشت فردی و اخلاق اعتقادی)، اخلاق اقتصادی (مشمول بر مؤلفه‌های بصیرت اقتصادی، قناعت و انضباط مالی، انفاق، پرهیز از اشرافی‌گری و دنیا طلبی) و اخلاق سیاسی (مشمول بر مؤلفه‌های مشارکت در امور سیاسی، احترام به ارزش‌ها و نمادهای ملی و مذهبی، روحیه جهاد و مبارزه و عدم خودباختگی) می‌باشد. یافته‌های

این بخش از پژوهش با یافته‌های پژوهش‌های مختلف از جمله؛ بیرونی کاشانی (۱۳۹۷) و اصفهانی (۱۳۹۷) که به شناسایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیران پرداختند هم راستا می‌باشد. همچنین در راستای این پژوهش حیدری‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی جهت شناسایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در نظام تربیت رسمی دوره ابتدایی با مصاحبه با متخصصان مؤلفه‌هایی چون؛ شجاعت، پاکیزگی، پرهیز از اسراف، پاکدامنی و تلاش را به‌عنوان مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیران این دوره شناسایی کردند.

بُعد دیگر مفاهیم شناسایی شده مفاهیم خاص اخلاقی می‌باشد این بُعد؛ به مفاهیم ارزشی می‌پردازد که وابسته به درس خاصی هستند و به عبارت دیگر تمرکز بر آن در برخی از درس‌ها بیشتر می‌باشد به‌عنوان مثال اخلاق هنری و زیبانشناختی در دروسی مثل آموزش هنر و هدیه‌های آسمانی بیشتر مورد تأکید می‌باشد. مفاهیم اخلاقی خاص شامل ابعاد اخلاقی مرتبط با مهارت‌های زندگی (مشمتمل بر مؤلفه‌هایی چون وقت‌شناسی، برقراری ارتباط، رعایت بهداشت اجتماعی، حل مسئله و استدلال اجتماعی، نظم‌پذیری، شناخت خود و مهارت‌های فراشناختی)، ابعاد اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای دانش‌آموزی (مشمتمل بر مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با همسالان، معلمان و مؤلفه‌های اخلاقی در رابطه با محیط مدرسه) و ابعاد اخلاق هنری و زیبانشناختی (مشمتمل بر مؤلفه‌های خلاقیت و ابتکار، تفکر در آفرینش و توجه به میراث فرهنگی) است. یافته‌های این بخش از پژوهش نیز همراستا با یافته‌های پژوهش حیدری‌زاده و همکاران (۱۳۹۹) در بخش مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیر می‌باشد. در این رابطه به بیان کان استنزاک (۲۰۱۶) دو نوع آموزش اخلاق مورد توجه است که در بُعد وسیع آن آموزش اخلاق در خلال مفاهیم درسی مختلف صورت می‌گیرد و در نوع محدودتر آن آموزش رسمی اخلاق در موضوعاتی مانند مطالعات اجتماعی و آموزش‌های مذهبی مورد توجه است. همچنین مرادی مخلص و همکاران (۱۳۹۷) به این نکته در رشد تربیت اخلاقی فراگیران اشاره داشتند که جهت تحقق این امر نیاز به توجه ویژه به ابعاد تربیت اخلاقی در دروس ویژه می‌باشد به‌عنوان نمونه جهت رشد مؤلفه‌های انتقادی باید در رویکردهای حل مسئله دروس توجه کرد.

یافته‌های مرتبط با وضعیت مؤلفه‌ها در جدول ۳ نشان می‌دهد که در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به برخی از ابعاد تربیت اخلاقی در مقایسه با سایر ابعاد به میزان بسیار کم توجه شده همچنین میزان توجه در هرکدام از زیر مؤلفه‌های این ابعاد نیز یکسان نمی‌باشد. مثلاً در حیطه مفاهیم و توانایی‌های اخلاقی خاص به ابعاد اخلاقی مرتبط با مهارت‌های حرفه‌ای و در حیطه مفاهیم و توانایی‌های اخلاقی عام سهم توجه به ابعاد تربیت اجتماعی و اقتصادی در مقایسه با سایر ابعاد بسیار ناچیز بوده همچنین در میزان توجه به زیرمؤلفه‌های هرکدام از این ابعاد نیز در برخی موارد به

طور متعادل توجه نشده است به‌عنوان نمونه در بُعد اخلاق هنری و زیباشناختی به مؤلفه تفکر در آفرینش کمتر توجه شده است. چنین نتایج قابل توجهی می‌تواند به دلایلی همچون نگرش برنامه‌ریزان درسی، ترجیحات مؤلفان سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، محدودیت در حجم سند و تلقی کافی بودن فراوانی‌های بیان شده باشد. با توجه به اینکه در راستای این پژوهش، مطالعه دیگری به بررسی ابعاد سند تحول بنیادین آموزش و پرورش پرداخته است نمی‌توان از مطالعات دیگر جهت تبیین یافته‌های این بخش از پژوهش استفاده نمود اما گواه این عدم توازن و توجه نامناسب به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی فراگیران را می‌توان در رساله‌ها و پایان‌نامه‌های مختلف چون افکاری (۱۳۹۳) که به بررسی وضعیت تربیت اخلاقی فراگیران پرداخته‌اند یافت که نشان از ضعف این قسمت از تربیت در برنامه‌های درسی نظام آموزشی کشور دارد.

یافته‌های این پژوهش می‌تواند از یکسو مورد استفاده پژوهشگران حوزه تعلیم و تربیت جهت تحلیل محتوای کتب درسی در زمینه میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی قرار بگیرد و از سوی دیگر برنامه‌ریزان آموزشی با توجه به یافته‌های این پژوهش در فرآیند ترمیم بازه‌های پنج ساله سند تحول بنیادین آموزش و پرورش میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی را مورد توجه بیشتر قرار دهند؛ چرا که نارسایی در این زمینه می‌تواند بخش‌های مختلف آموزش و پرورش و جامعه را تحت الشعاع قرار داده و آثار و پیامدهای نامطلوبی را به تربیت در سیاست‌های کلان نظام، اهداف دوره‌های تحصیلی، اهداف دروس ارزشی و اخلاقی، تربیت نیروی کار معتقد و اخلاق مدار، رواج بی‌اخلاقی‌ها در جامعه و زندگی اجتماعی را ایجاد نماید. از این رو با توجه به مبانی نظری عنوان شده در ادبیات این پژوهش، حساسیت مقوله تعلیم و تربیت اخلاقی و فراگیر بودن سند تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش کشور ایران، ضرورت توجه بیشتر به مقوله تربیت اخلاقی در سند تحول بنیادین را می‌رساند در این زمینه توصیه می‌شود:

- در اسناد بالادستی تعلیم و تربیت به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی توجه شود.

- در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش به همه ابعاد تربیت اخلاقی توجه متوازن شود.

منابع و مأخذ

۱. ابوالمعالی، خدیجه، ۱۳۹۱، *پژوهش کیفی از نظریه تا عمل*، تهران، نشر علم.
۲. اسلامی، هدیه، ۱۳۸۸، *بررسی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های درسی سال دوم راهنمایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، کاشان، دانشگاه کاشان.

۳. اسماعیلی، رضا، ۱۳۷۹، *بررسی اوضاع و ویژگی‌های فرهنگ عمومی استان اصفهان*، اصفهان، انتشارات اداره کل دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی اصفهان.
۴. اصفهانی، مریم، ۱۳۹۷، «تأمل درباره جایگاه و مؤلفه‌های تربیت اخلاقی کودکان در خانواده (براساس دیدگاه امام علی علیه السلام)» *فصلنامه اخلاق*، ۸ (۳۱)، ص ۷۹ - ۵۵.
۵. افکاری، فرشته، ۱۳۹۳، *نقد و بررسی رویکردهای تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی در کتاب‌های درسی بخوانیم، بنویسیم، قرآن، هدیه‌های آسمانی، تعلیمات اجتماعی و طراحی الگوی برنامه درسی*، رساله دکتری، تهران، دانشگاه علامه طباطبایی.
۶. *اهداف دوره ابتدایی*، ۱۳۷۹، رأی صادره در ششصد و چهل و هفتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۷۹/۲/۲۹.
۷. *اهداف دوره متوسطه*، ۱۳۷۹، رأی صادره در ششصد و چهل و هفتمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۷۹/۲/۲۹.
۸. *اهداف کلی آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران*، ۱۳۷۷، مصوب ششصد و بیست و ششمین جلسه شورای عالی آموزش و پرورش ۱۳۷۷/۷/۳۰.
۹. باقری، خسرو، ۱۳۸۶، *نگاهی دوباره به تربیت اسلامی*، تهران، انتشارات مدرسه.
۱۰. *برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران*، ۱۳۹۱، مصوب جلسات ۸۵۷ - ۸۷۲ شورای عالی آموزش و پرورش.
۱۱. بیرونی کاشانی، راضیه، ۱۳۹۷، «شناسایی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی دانش‌آموزان: برقراری تناظر میان نظریه‌های تربیت منش و رویکرد تربیت اسلامی»، *علوم تربیتی از دیدگاه اسلام*، ۶ (۱۱)، ص ۱۲۸ - ۱۱۲.
۱۲. حسنی، محمد و فاطمه وجدانی، ۱۳۹۶، «تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های مطالعات اجتماعی دوره ابتدایی از منظر تربیت اخلاقی»، *تربیت اسلامی*، ۱۲ (۲۵)، ص ۵۴ - ۲۹.
۱۳. حسنی، محمد، ۱۳۹۵، «بررسی رویکرد تربیت اخلاقی در نظام تربیت رسمی و عمومی دوره ابتدایی»، *تربیت اسلامی*، ۱۱ (۲۲)، ص ۲۸ - ۱.
۱۴. حیدرزاده، نسرین و زهره اسمعیلی، مهران فرج‌اللهی، طیه صفایی، ۱۳۹۷، «طراحی و اعتباریابی الگوی تربیت اخلاقی متناسب با ویژگی‌های دانش‌آموزان دوره ابتدایی ایران با تأکید بر سند تحول بنیادین آموزش و پرورش»، *پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ویژه‌نامه بهار ۹۷، ص ۲۴۷ - ۲۳۱.

۱۵. حیدرزاده، نسرین و زهره اسمعیلی، مهران فرج‌اللهی، طیبه صفایی، ۱۳۹۹، «ابعاد و مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در نظام تربیت رسمی و عمومی دوره ابتدایی ایران»، *آموزش در علوم انتظامی*، شماره ۷ (۲۵)، ص ۲۰۳ - ۱۸۱.
۱۶. خدایار، نصراله، ۱۳۹۲، *بررسی میزان توجه به مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب‌های مطالعات اجتماعی، فارسی و هدیه‌های آسمانی پایه ششم دوره ابتدایی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مرودشت دانشگاه آزاد.
۱۷. درامامی، نرگس، ۱۳۹۰، *تحلیل محتوای کتاب‌های بخوانیم، تعلیمات اجتماعی (مدنی)*، هدیه‌های آسمانی و قرآن پایه‌های سوم تا پنجم ابتدایی سال ۱۳۸۸ به منظور بررسی برخی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۸. رشیدزاده، فتح‌الله، ۱۳۹۳، *تبیین فزاینده‌های از اندیشه‌های نظامی - دفاعی فرماندهی معظم کل قوا*، تهران، دانشکده افسری امام علی علیه السلام.
۱۹. زلفعلی‌فام، جعفر و مقصود فراستخواه، امیر ملکی، ۱۳۹۷، «پدیدارشناسی اخلاق اجتماعی کاربران شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی: متولدان دهه شصتی دارای تحصیلات علمی)»، *پژوهش‌های ارتباطی*، ۲۵ (۲)، ص ۱۸۵ - ۱۵۵.
۲۰. سلاجقه، آریتا و ثنا صفری، ۱۳۹۴، «رابطه اخلاق حرفه‌ای با عملکرد استادان دانشگاه»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ۱۰ (۳)، ص ۱۱۰ - ۱۰۳.
۲۱. *سند تحول بنیادین آموزش و پرورش*، ۱۳۹۰، مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی.
۲۲. سیف، علی‌اکبر، ۱۳۸۹، *روان‌شناسی پرورشی نوین*، نشر دوران، ویرایش ششم، چاپ پنجم.
۲۳. شاملی، عباسعلی و حسن ملکی، حمیدرضا کاظمی، ۱۳۹۰، «برنامه درسی ابزاری برای نیل به تربیت اخلاقی»، *نشریه اسلام و پژوهش‌های تربیتی*، ۳ (۲)، ص ۶۷ - ۴۵.
۲۴. صفریورفیضی، ملوک و افسانه نراقی‌زاده، پروین صمدی، ۱۳۹۷، «بررسی مؤلفه‌های تربیت اخلاقی در کتاب مطالعات اجتماعی پایه هشتم»، اولین کنفرانس ملی *توسعه پایدار در علوم تربیتی و روان‌شناسی ایران*.
۲۵. طالبی، ابوتراب، ۱۳۸۰، *بررسی تعارض بین ارزش‌های اخلاقی مذهبی و کنش‌های اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستان‌های منطقه ۳ و ۵ تهران*، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
۲۶. عبدالحسینی، احمد و عزت‌الله نادری، مریم سیف‌نراقی، ۱۳۹۴، «طراحی الگوی برنامه درسی

- تربیت دینی و اخلاقی برای دانش آموزان دوره اول متوسطه براساس رویکرد ترکیبی عقل و ایمان از منظر قرآن کریم»، *پژوهش‌های اخلاقی*، ۶ (۲)، ص ۱۱۶ - ۱۰۱.
۲۷. مرادی مخلص، حسین و جمشید حیدری، نسیبه پوطی، ۱۳۹۷، «رشد تربیت اخلاقی با تلفیق مؤلفه‌های تفکر انتقادی»، *اخلاق در علوم و فناوری*، ۱۳ (۳)، ص ۱۵ - ۸.
۲۸. معصومی‌نیا، غلام‌علی، ۱۳۸۶، «اخلاق اقتصادی (مبانی بینشی، آموزه‌ها و آثار)»، *اقتصاد اسلامی*، ۷ (۲۶)، ص ۳۰ - ۱.
۲۹. مکارم‌شیرازی، ناصر، ۱۳۷۷، *اخلاق در قرآن*، ج ۱، قم، مدرسه الامام علی بن ابی‌طالب علیه السلام.
۳۰. نجفی، حسن و رضا وفائی، حسن ملکی، ۱۳۹۰، «تیین ابعاد و مؤلفه‌های رشد معنوی انسان و تحلیل آن در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش ایران»، *فصلنامه مسائل کاربردی در تعلیم و تربیت اسلامی*، ۱ (۱)، ص ۱۵۶ - ۱۳۳.
۳۱. نصر، حسن، ۱۳۸۳، *اسلام و تنگناهای انسان متجدد*، ترجمه ان‌شاءالله رحمتی، نشر شهرودی.
۳۲. نصیری ولیک‌نبی، فخرالسادات و پرویز نویدی، ۱۳۹۵، «رابطه بین اخلاق حرفه‌ای و چابکی سازمان: نقش میانجی توانمندسازی‌شناختی»، *فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری*، ۱۲ (۲)، ص ۶۹ - ۶۱.

33. Althof W., & Berkowitz M.W., 2006, "Moral education and character education: their relationship and roles in citizenship education", *Journal of Moral Education*, 35 (4), 495-518.
34. Frisancho S., & Delgado G.E., 2018, "Moral Education as intercultural moral Education", *Intercultural Education*, 29 (1), 18-39.
35. Kohlberg, L., 1981, Essays in Moral Development: The Philosophy of Moral Development, *The Psychology of Moral Development*, New York, Harper and Row.
36. Konstańczak S., 2016, "Concepts of moral education in Poland", *Ethics & Bioethics*, 6 (1-2): 59-68.
37. Morris L, Wood G., 2013, "A model of organizational ethics education", *Journal of European Business Review*, 23 (3), 274-286.
38. Ryan, T. G. ve Bisson, J., 2011, "Can ethics be thought?", *International Journal of Bussiness and Social Science*, 2 (12), 44-52.
39. Scott, W., 2012, *Theory of financial accounting*, Translated by Ali Parsaeian, Tehran, Terme.
40. Turner J.H., 2010, *Contemporary Sociological Theory*, University of California, Riverside.